

När språkstörning föreligger samtidigt som annan funktionsnedsättning *eller*

Vid språkstörning – var observant på möjligheten av annan samtidig funktionsnedsättning

Svensk Intresseförening för Tal och Språk 2018-10-13

Elisabeth Fernell, MD, PhD elisabeth.fernell@gnc.gu.se

Barnneuropsykiatriska kliniken, Göteborg och
Gillbergcentrum, Göteborgs universitet

“Utvecklingsrelaterade svårigheter var vanligt fem år efter positiv screening för språkstörning och/eller för autism vid 2.5 ålder på BVC” (Miniscalco et al 2018)

Studie av barn i Göteborg, födda 2008-2009

237 barn som haft positivt screeningutfall för språk och/eller autism vid 2.5 års ålder - och remitterats för utredning - följdes upp efter 5 år, genom granskning av journal-/klinikdata

40% hade minst en diagnostiserad funktionsnedsättning eller tydliga utvecklingsrelaterade svårigheter

Vanligt med samexisterande problem vid språkstörning och flerprofessionell bedömning behövs

ESSENCE

(Gillberg 2010)

Early Symptomatic Syndromes Eliciting Neurodevelopmental Clinical Examinations

- **Tidiga symtom/symtomkombinationer som medför behov av klinisk bedömning**
- **ESSENCE** är ingen diagnosterm, men sammanfattar funktionsproblem/funktionsnedsättningar för en stor grupp

ESSENCE – handlar om barn med **olika grader av "försening" eller avvikelser i utvecklingen** –

- och som inte följer sin förväntade utveckling avseende förmågor som till exempel abstrakt/teoretiskt tänkande, språk/tal, motorisk utveckling, koncentration/uthållighet, lek/samspel - och barn som inte beter sig som förväntat, t.ex. barn som lätt får svåra utbrott eller barn som har stora sömnsvarigheter och barn med ät-/matproblem
- symptom av sådan grad att de medför behov av bedömning/utredning

ESSENCE - olika grad av svårigheter

Symtom som leder till oro och konsultation

Svag begåvning (BIF) —————> Intellectuell funktionsnedsättning

Koncentrationsproblem± överaktivitet/impulsivitet ———> ADHD

Problem med frustrationstolerans —————> beteendesvårigheter

Andra emotionella symtom, i olika grad - oro, ångest, depression

Språk-/kommunikationsstörningar i olika grad

Autistiska drag —————> autismspektrumtillstånd/autism

Motoriska problem av olika grad och typ, DCD, cerebral pares

Ticstillstånd —————> Tourette syndrom

Tvångssymtom —————> tvångssyndrom

Epilepsier

ESSENCE

- Mycket ofta överlappningar av olika funktionsproblem
- Olika "presenterande" symtom
- **Språkförsening/språkstörning** är ett bra exempel på ett sådant vanligt, "presenterande" symtom

ESSENCE - hur vanligt?

Sammantaget ungefär 5-7% av barn i förskoleåldern

Sammantaget ungefär 10% i skolåldern

Minst hälften har fortsatta problem också som vuxna

Stor risk för skolmisslyckanden om svårigheterna inte uppmärksammas

Flickor igenkänns i för låg grad

(Nylander och medarb. 2009, Gillberg 2010, Kopp och medarb. 2010)

Några prevalenser/hur vanligt?

Intellektuell funktionsnedsättning ca 1.5-2%

AD/HD 5-7%

Autismspektrumtillstånd drygt 1%

Språkstörning/dyslexi ca 5%

Motorisk koordinationsstörning ca 5%

Tics/Tourettes syndrom ca 1%

Överlappningar mycket vanligt

Diagnosbegreppen

Det kan föreligga betydande svårigheter för ett barn utan att kriterier för diagnos - som medför rätt till stöd - uppfylls

LSS (lag om rättigheter till stöd) gäller vissa diagnosgrupper

Behovet av stöd borde vara vägledande, inte enbart diagnosen utan också funktionsnedsättningen/
funktionsbeskrivningen

Barn med försenad språkutveckling

Kommer svårigheterna att vara övergående?

- eller kvarstå som en språkstörning?

- eller visa sig vara associerade med andra utvecklingsavvikelser?

Språkförsening/Språkstörning - förekomst

Prevalens, ungefär 2-6% i förskoleålder

Svår språkstörning ca 2-3%

(Miniscalco och medarb. 2006)

BVC:s viktiga roll

Ett av barnhälsovårdens uppdrag är att upptäcka olika typer av utvecklingsavvikelser

Det sker genom en kombination av ordinarie ”utvecklingsövervakning” vid nyckelåldrarna, observation av barnets spontana beteende vid besöken och bedömning från barnomsorgen i förekommande fall

Föräldrars oro ska alltid tas på allvar

(Rikshandboken Barnhälsovård)

Språkscreening – en ”ESSENCE screening”

Sedan 1970-talet görs en språkscreening vid **4 års ålder** i Sverige

På 1990-talet introducerades språkscreening vid **2.5 eller 3 års ålder** i Sverige

Från 2009 **språkscreening och autismscreening** vid 2.5 års ålder på BVC i Göteborg

- en föräldrantervju och en observation av barnets språk och kommunikation, som görs av sjuksköterska

Är det bra med språkscreening?

Vid vilken ålder?

Vilka screeninginstrument?

Gör screening nytta?

Bli prognosen bättre om språkstörning identifieras tidigt?

Gruppen barn med språkstörning är heterogen

- olika svårighetsgrad
- olika typer av språkstörning
- olika orsaker till språkstörning

Diskussion om för - och nackdelar med screening i flera länder

Screening – utredning – föräldrasynpunkter

”Flertalet föräldrar hade uttryckt oro före barnets andra födelsedag. Förskollärarna rapporterade också oro vid ungefär samma ålder

Ingen av föräldrarna ångrade att utredningen genomfördes, och de var genomgående nöjda med utredningsprocessen”

(Preschoolers worked up for autism: Parent and teacher experiences of the diagnostic process. Westman Andersson, Miniscalco, Gillberg, 2014)

BVC:s viktiga roll

Viktiga utvecklingsbedömningar och screeningundersökningar på BVC vid "nyckelåldrar" - som kan spåra utvecklingsavvikelser

Samarbete med förskolan

Att fånga upp, ge stöd, göra en "spårande", första bedömning/utredning, ta ställning till om en fortsatt bedömning/utredning behövs inom sjukvården

Samarbete med team inom sjukvården för barn som behöver remitteras för fortsatt utredning, behandling

Elevhälsoteamets fortsatt viktiga roll

Den viktiga **teamsamverkan** mellan specialpedagog, skolpsykolog, skolkurator skolsköterska och skolläkare

Uppmärksamma barn med utvecklingsavvikelser

Vid svårigheter/problem initiera den första kartläggningen

Ge anpassat stöd i skolan

Ta ställning till behov av fortsatt utredning

Hur relaterar **språkproblem vid 2,5 års ålder** till språkstörningar och neuropsykiatriska/utvecklings-neurologiska funktionsnedsättningar i **tidig skolålder**?

Mer än hälften av de barn som före tre års ålder screenade positivt för tal- och språkproblem, visade sig i tidig skolålder, sedan de undersökts av ett **flerprofessionellt team**, även ha svårigheter inom områden som autismspektrum, ADHD och/eller generella svårigheter med teoretiskt tänkande

De hade också svårigheter med muntlig berättarförmåga och problem med läsning och skrivande

(Miniscalco och medarb. 2006, 2007, 2009, 2010)

Barn som haft en språkförsening undersöktes när de var 7- 8 år avseende förmåga att återberätta

- Barnen hade **svårt att återberätta** en historia, speciellt att få med all information i berättelsen
- Däremot lättare att besvara en direkt fråga om den lästa historien
- Svårigheter att berätta speglar rent språkliga, men också kognitiva och/eller specifika pragmatiska/sociala svårigheter
- Viktigt att uppmärksamma elever som har svårt att berätta/ återberätta – kan vara tecken på en språkstörning och medföra svårigheter i teoretiska ämnen

(Miniscalco och medarbetare 2007)

Bedömning av en representativ grupp (25 barn), som gick i språkförskola på grund av måttlig och svår språkstörning

Utvecklingsneurologiska bedömningar (psykolog, sjukgymnast, logoped, läkare) när barnen var 5-7 år gamla, jämförelsegrupp bestående av barn i vanlig förskola

90% av barnen i språkförskola hade adderande funktionsnedsättningar/funktionsproblem – inom områden generell kognitiv förmåga, motorik, koncentration, autismspektrum

(Fernell och medarbetare 2002)

Uppföljning vid 16-17 års ålder av barn som gått i språkförskola på grund av måttlig eller svår språkstörning

Föräldrar till 23/25 tonåringar deltog i en klinisk intervju: frågor om barnets skolgång, utredningar som gjorts, diagnoser som ställts inom sjukvård

15 ungdomar deltog i språklig bedömning och bedömning av läsförmåga

13 ungdomar deltog i psykologens testing

(Ek och medarbetare 2012)

Barn i språkförskola - uppföljning efter 10 år

- En tredjedel hade lindrig intellektuell funktionsnedsättning eller generellt svag begåvning
- Drygt en tredjedel hade en autismspektrumdiagnos eller autistiska drag
- Ca en fjärdedel hade ADHD/subklinisk ADHD

13/15 måttlig eller svår språkstörning

13/15 måttliga eller svåra problem med läsandet

Alla ungdomar som deltog i den kliniska uppföljningen hade någon form av utvecklingsrelaterade problem

(Ek och medarbetare 2012)

Sprkstörning – en komplex utvecklingsneurologisk funktionsnedsättning

Flera kognitiva processer involverade, t.ex.
exekutiva funktioner; arbetsminne, processing speed

Dessa kognitiva nedsättningar ses också hos barn med ADHD och hos barn med autismspektrumtillstånd – tillstånd som ofta förekommer samtidigt som sprkstörning

Svårigheter att berätta

Svårigheter att berätta föreligger vid olika utvecklingsavvikelser, inklusive vid språkliga/kommunikativa svårigheter

Språkliga svårigheter

Svårigheter med arbetsminne

Svårigheter med icke-verbalt sekvenstänkande

Svårigheter

att

berätta

Arbetsminne har ett samband med tidsmässigt sekvenstänkande

(Åsberg Johnels och medarb 2013)

Av största vikt för skolan att vara observant på och ingripa om en elev blir utsatt för mobbning

Finns en ökad risk för elever med språk-/kommunikationsstörningar att drabbas av mobbning från andra elever

Bullying: what speech-language pathologists should know.

(Hughes S, 2014)

Vulnerability to bullying in children with a history of specific speech and language difficulties *(Lindsay, Dockrell, & Mackie, 2008)*

Utvecklingsstörning/

Intellektuell funktionsnedsättning (DSM-5)

Svårigheter med abstrakt/teoretiskt tänkande

Av en sådan grad att det handlar om en
funktionsnedsättning

Stor variation i den kliniska bilden också *inom* området
lindrig utvecklingsstörning (IQ intervall ca 50-70)

Stor variation också avseende typ av samexisterande
funktionsproblem/funktionsnedsättningar

Resultat vid **4-arskontrollen** p BVC fr barn som senare visade sig ha en lindrig utvecklingsstorning/intellektuell funktionsnedsattning

55% hade ej klarat synprvningen

40% hade motoriska avvikelser

57% hade en avvikande tal-/sprkutveckling

(Fernell, Bremberg 1998)

Barns förutsättningar - teoretisk begåvning mätt med IQ

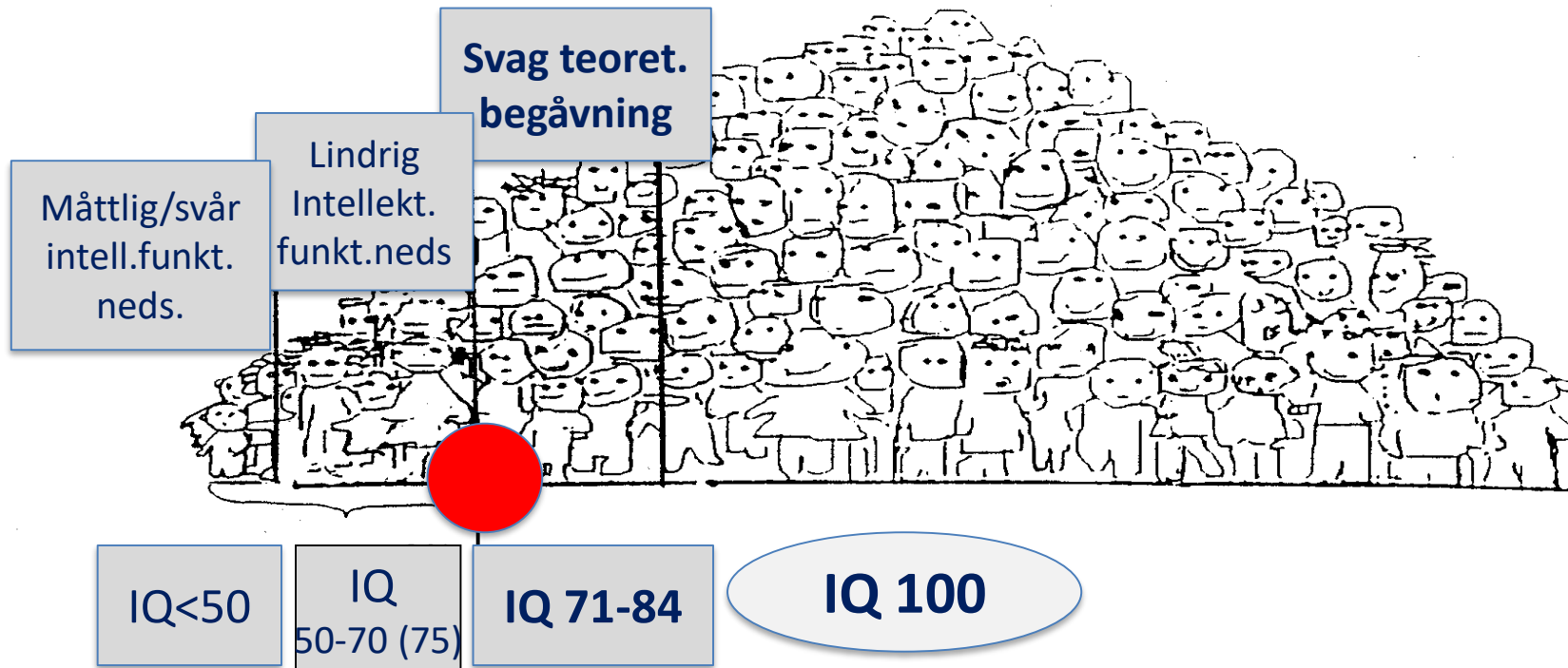

Illustration utgående från en teckning av psykolog Ingrid Adolfsson

Den nya Läroplanen från 2011

Den nya läroplanen – aspekter med tanke på elever med språk/kommunikationsstörning

Ökade krav på exekutiva funktioner, som t.ex.
att kunna –

- analysera
- reflektera
- prioritera
- resonera

Idrott och hälsa

Kunskapskrav för betyget E i slutet av årskurs 6

”Eleven kan delta i lekar, spel och idrotter som innefattar sammansatta motoriska grundformer i olika miljöer och varierar och anpassar sina rörelser till viss del till aktiviteten.

.....

.....

Eleven kan samtala om egna upplevelser av fysiska aktiviteter och för då **enkla och till viss del underbyggda resonemang kring hur aktiviteterna kan påverka hälsan och den fysiska förmågan**

Eleven kan ge enkla beskrivningar av hur man förebygger skador som är förknippade med lekar, spel och idrotter”

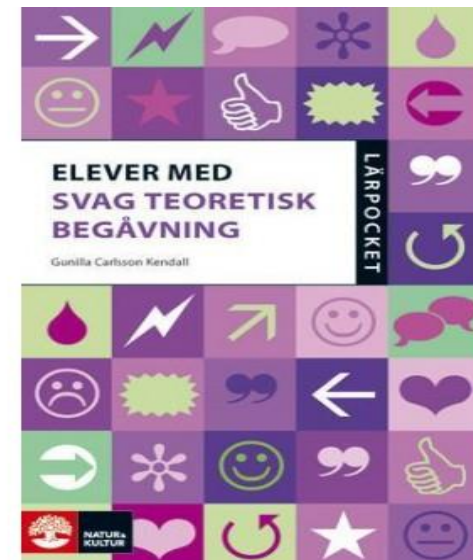
Svag teoretisk begåvning

Ca 13-14% har en teoretisk begåvning i IQ - intervallet 70-84 ("nedre normalzonen")

- *Svag begåvning – Normalt, men inte problemfritt*

(Adolfsson I och medarbetare 2002)

En bok med pedagogiska aspekter
av
psykolog Gunilla Carlsson Kendall

Några exempel från elevers upplevelser

Kombinationer med koncentrationssvårigheter,

språkliga svårigheter och en svagare teoretisk begåvning

”När alla andra är klara med uppgiften har jag ofta inte ens förstått vad vi ska göra”

Albin, 11 år

”Jag är jättebra i gymnastik och idrott men jag får inte något bra betyg, för vi ska skriva om kroppen också”

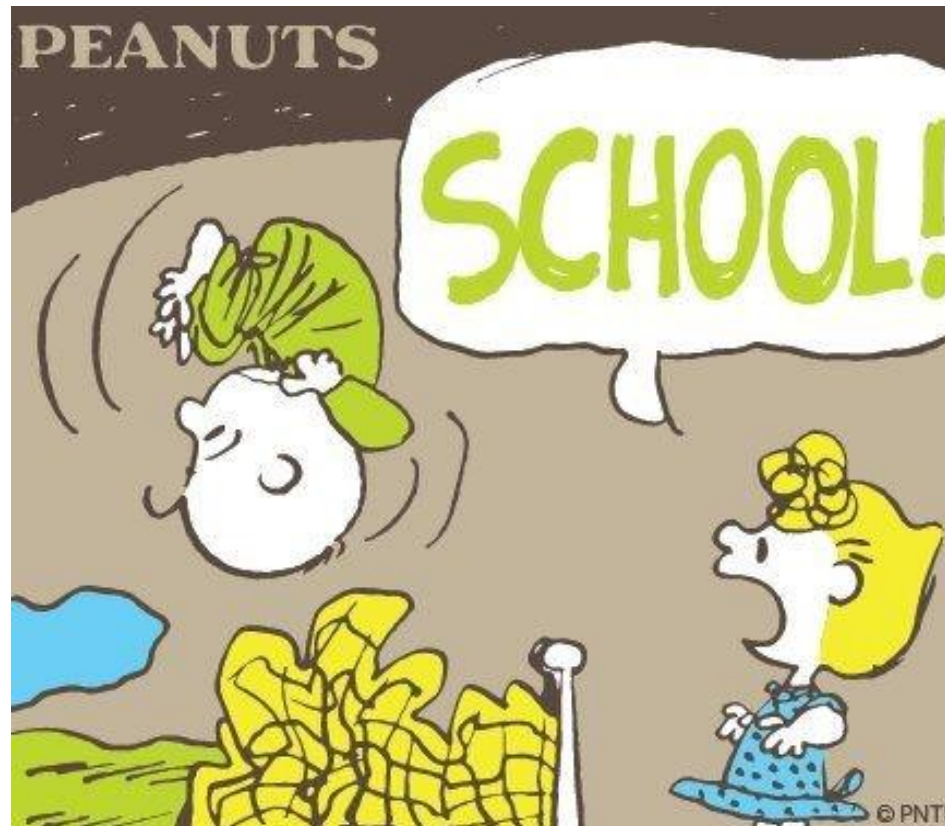
Lukas, 13 år

”Jag vill ha lite text, lättare text och inga svåra ord för då förstår jag inte”

Sandra, 13 år

”Jag hinner inte *både* lyssna och skriva av de power-pointbilder läraren talar om och visar på SO lektionerna”

Moa, 14 år

AD/HD

Attention Deficit/Hyperactivity Disorder

Definition

Stora svårigheter att styra uppmärksamhet, aktivitetskontroll och impuls kontroll

Definition/kriterier i internationell diagnosmanual, DSM:
tre undergrupper; en form med ffa
uppmärksamhetssvårigheter, en form med ffa
överaktivitet/rastlöshet/impulsivitet och en **kombinerad**
form

ADHD – INGEN bokstavsdiagnos MEN inte vilka bokstäver som helst

A Allvar, ge tidigt stöd

D Diagnos, när kriterier är uppfyllda

H Hjälpen ska ges med ett "Habiliteringsperspektiv"

D Didaktik

Problem med exekutiva funktioner – uppmärksammas i för låg grad

Illustration till hur
situationen är för många
barn/ungdomar med
ADHD

“Vi försöker träna
barnen i att engagera sig
i sin egen
återupplivning”

”Du måste börja ta eget ansvar”

”Han kan bara han vill”

ADHD - risker

Att underprestera – relaterat till sin begåvning - i skolan

”Du kan bara du vill”

Risker relaterade till impulsivitet och bristande förmåga att se konsekvenser

Att i tonåren söka sig till droger – självmedicinering

Tidig debut av rökning

Tidiga graviditeter

Barn/ungdomar som lätt får utbrott

Barn som har svårt att kunna vara flexibla och att kunna klara en frustration

Barn med **brister** avseende **Exekutiva funktioner**

Emotionell labilitet

”Din förklaring till varför barnet beter sig på ett visst sätt guidar dig i hur du kan hjälpa barnet”

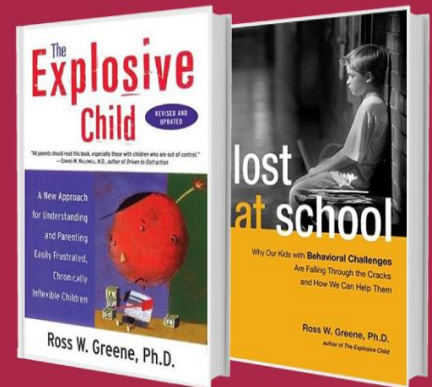
(Ross Greene)

Interview with

Dr. Ross Greene

author of “THE EXPLOSIVE CHILD”

and “LOST AT SCHOOL”

Socialt samspel

Autistiska drag – Autism/Autismspektrumtillstånd

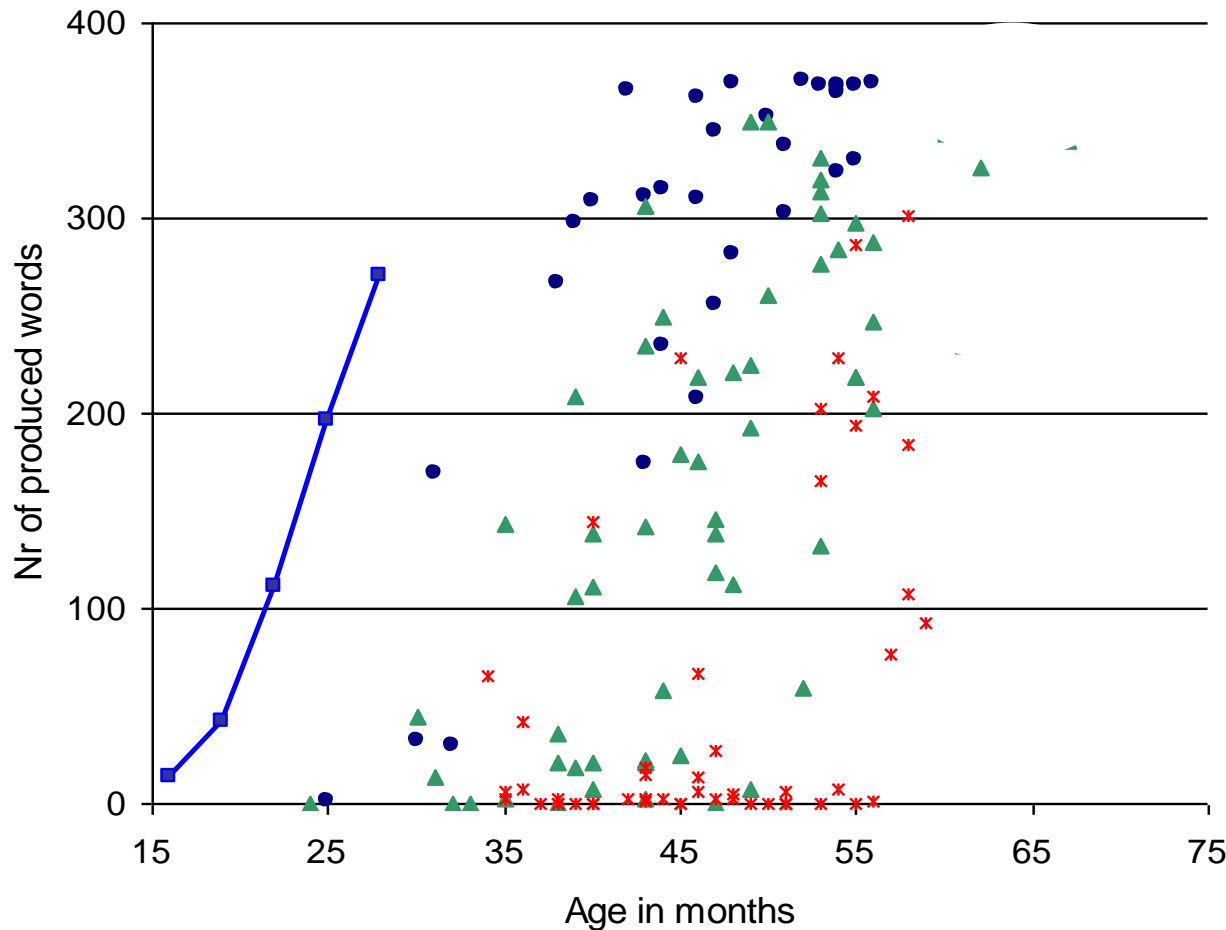
*En del i svårigheterna rör sociala/kommunikativa/
språkliga färdigheter*

Att förstå andras tänkande, ömsesidighet

Den *andra* viktiga delen rör begränsade beteenden och intressen och olika former av sensorisk överkänslighet

Expressivt språk hos en grupp barn med autismspektrumtillstånd (ASD)

Produced words according to McArthur -CDI

Förskolebarn med ASD, vid inskrivning på Autismcenter för små barn i Sthlm

- Typical development 50th percentile
- Cogn. level: normal
- ▲ Cogn. level: borderline
- × Cogn. level: low

Barn med autismspektrumtillstånd och språkstörning

Barn med autismspektrumdiagnos, utan intellektuell funktionsnedsättning, undersöktes av logopedier vid ca 6 års ålder med ett flertal bedömningsinstrument

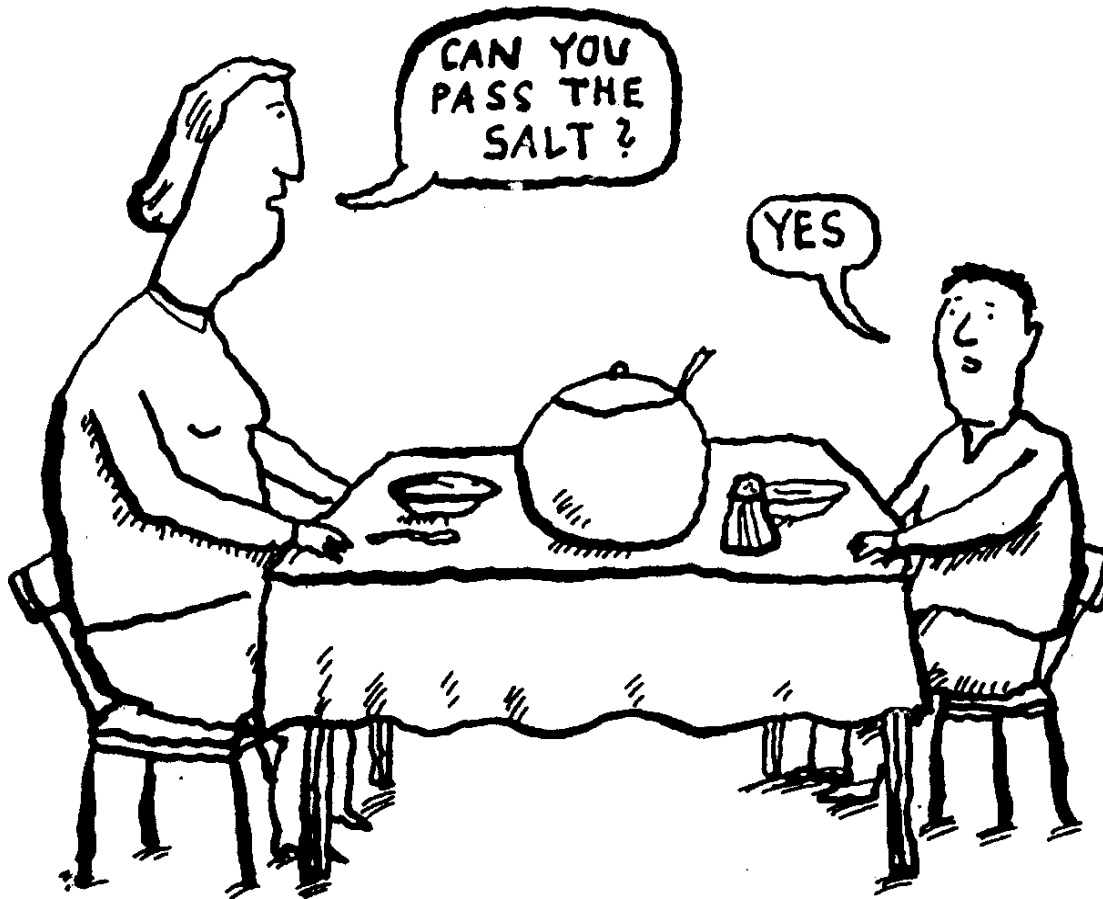
Nära 60% hade måttliga till svåra språkliga problem

Nära hälften hade kombinerade expressiva och impressiva problem

Viktigt att beakta språkliga funktioner specifikt, också hos barn med autism utan intellektuell funktionsnedsättning, då dessa elever får sin undervisning i ordinarie grundskola, men har behov av särskilt pedagogiskt stöd

(Studie av L Kjellmer och F Norrelgen m.fl, 2018)

Autismspektrumtillstånd – konkret tänkande

Diagnosbegreppen

Vad betyder det att få en diagnos?

Ordet diagnos betyder "genom kunskap"

Diagnosen sammanfattar symtombilden

Funktionsbeskrivande diagnoser

t.ex. intellektuell funktionsnedsättning, autism, ADHD

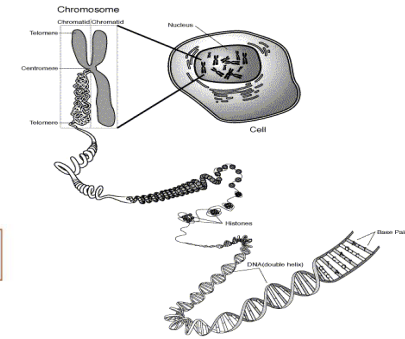
Orsaksbeskrivande diagnoser

t.ex. syndromdiagnoser

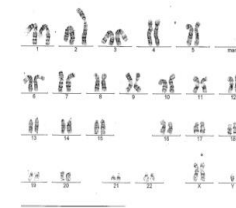
Funktionsbeskrivande diagnos → *orsaks-/medicinsk* diagnos

Orsaker, *exempel*

Prenatala faktorer - genetik/kromosomer

Kromosomanalys från en pojke med
Klinefelters syndrom

Förvärvade prenatala orsaker

Perinatalt tillkommande skademoment
kan gälla barn som fötts extremt för tidigt

Postnatalt tillkommande skademoment
olika typer av skador, som drabbat hjärnan

Samarbete: Pedagogik – Neuropsykologi – Medicin

13th INTERNATIONAL CONGRESS **BRIDGING THE GAPS**

INTEGRATING PERSPECTIVES IN CHILD AND ADOLESCENT MENTAL HEALTH

[Click here to access the Congress WebSite](#)

Dags för "ESSENCE – team" inom sjukvården!

När det gäller barn/ungdom: yrkespersoner från barnmedicin/
barnneurologi, logopedi, specialpedagogik, barnpsykiatri och
habilitering i **ESSENCE-teamet**

BVC, skola har **nära samarbete** med **ESSENCE-teamet** och remitterar
dit när en närmare utredning behövs avseende barn med avvikelser
i utveckling och beteende

Var/hur uppföljning ska ske beslutas efter utredning

"En ingång, en dörr" – som är öppen

Samarbete med vuxenpsykiatri – Barn blivit vuxna

Stöd/insatser/hjälp/behandling - till barnet

- med språkstörning, i skolåldern

Att de grundläggande svårigheterna förstås

Att adekvat utredning är genomförd

Att ev. andra kognitiva svårigheter är uppmärksammade

Behöver eleven mer tid för vissa uppgifter?

”Stöd för tanken”, ledtrådar, påminnelser vid

planering, hjälp när uppgiften innebär att analysera och
reflektera

Ej behöva delta i uppgifter som kräver högläsning

Hjälpmedel vid inläring/inläsning

Att hjälpa eleven att få lyckas!

- och föräldrastöd

Sammanfattning

Viktigt att uppmärksamma barn/elever med språkstörning och att tänka på att också andra svårigheter kan finnas

Kartlägga vilken typ av svårigheter barnet har – så att hjälpen/stödet kan anpassas

- Och se barnets styrkor!

”Tänk på tänkandet” och på att en hel del elever behöver ”ett stöd för tanken”

Uppföljning i ett ESSENCE - perspektiv

